IHRB

Institute for Human Rights and Business

RANA PLAZA'NIN 10. YILI İNSAN HAKLARI ve İŞ DÜNYASI İÇİN DERSLER

Hazırlayanlar
Sanchita Banerjee Saxena
Salil Tripathi

Katkı Verenler
Scott Jerbi
Sam Simmons

Fotoğraflar
Joerg Boethling / Alamy Stock Photo

Orijinal yayın tasarımı
Deborah Sagoe

Türkçe çeviri ve düzenleme
Özgür Çetinkaya
Ertan Karabıyık

Türkçe yayın tasarımı
Özlem Zehir (KarasinGraphic)

Bu belge, Institute for Human Rights & Business (IHRB) tarafından yayımlanan "RANA PLAZA 10 YEARS ON: LESSONS FOR HUMAN RIGHTS AND BUSINESS" adlı raporun Türkçe çevirisidir. Bu çeviri, IHRB'nin izni ile Kalkınma Atölyesi Kooperatifi tarafından hazırlanmıştır. Çeviri sırasında herhangi bir hata veya eksiklikten dolayı IHRB sorumlu tutulamaz. Raporun orijinal versiyonuna aşağıda yer alan karekod ya da https://www.ihrb.org/other/supply-chains/briefing-rana-plaza-lessons-for-human-rights-business linki üzerinden ulaşabilirsiniz.

Bu çevirinin hazırlanmasına izin veren ve destek olan IHRB kurumuna teşekkür ederiz.

KALKINMA ATÖLYESİ

info@ka.org.tr www.ka.org.tr kalkinmaatolyesi kalkinmatolyesi
Çankaya Mah. Üsküp Cad. No: 16/14 Çankaya-Ankara +90 (553) 211 38 97

RANA PLAZA FACİASI: ON YIL SONRA

Bangladeş'in Dakka kenti yakınlarındaki Rana Plaza binasının çöküşünün onuncu yıldönümü, üzerinde düşünmek ve eylem kararlılığını yenilemek için bir fırsat sunmaktadır. 24 Nisan 2013 tarihinde, uluslararası markalar için üretim yapan beş hazır giyim fabrikasının bulunduğu binanın çökmesi sonucu 1.134 işçi hayatını kaybetmiş ve tahminen 2.500 işçi de yaralanmıştır. Bu felaket, tarihteki en ölümcül iş kazalarından biri olarak kayıtlara geçmiştir.

Rana Plaza'daki işçiler, başta küresel Kuzey ülke pazarları olmak üzere dünyanın dört bir yanındaki perakendeciler ve tüketiciler için giysi üretiyordu.[1] Faciadan sağ kurtulanlara destek olmak amacıyla bir fon oluşturuldu, ancak İnsan Hakları İzleme Örgütü mağdurlara ödenen tazminatı "... az ve yetersiz, bazı durumlarda da son derece önemsiz" olarak tanımlamıştır.[2] Göçükten sağ kurtulan terzi Rubina Begum'un ifadesi mağdurların içinde bulunduğu kötü durumun bir göstergesidir. "Kazadan sonra aldığım tazminat çoğunlukla tedavim için harcandı. Şimdi eskisi gibi çalışamıyorum, düzenli bir gelirim yok ve keşke Rana Plaza'dan sağ çıkmasaydım dediğim günler oluyor." [3]

İnsan hakları savunucuları ve işçi hakları örgütleri, hazır giyim ürünlerinin üretim koşullarının iyileştirilmesi için yıllardır kampanya yürütmektedir. Kampanyalar gelişmekte olan ülkelerdeki tehlikeli çalışma koşullarını hedef almış ve yıllar içinde uluslararası markalar işyeri standartlarının iyileştirilmesi konusunda daha fazla sorumluluk üstlenmiştir. Denizaşırı ülkelerdeki ucuz işgücüne dayanarak hızlı bir şekilde giysi üreten ve dünyanın dört bir yanındaki tüketicilere ürün tedarik eden sektörün doğası, ücretleri düşük ve işyerlerini güvensiz tutarak fiyatlar üzerinde aşağı yönlü baskı uygulamaktadır. Tedarik zincirindeki fabrikalar, koşulların iyileştirilmesi için sivil toplum gruplarının ve uluslararası markaların baskısıyla karşı karşıya kalmıştır, ancak 10 yıl sonra, Rana Plaza trajedisi, denetim raporlarının, iyi niyetlerin ve tüketici baskısının önemli bir değişiklik yapmak için yeterli olmadığını göstermektedir. Aslında, felaket sırasında Rana Plaza'da ticari faaliyette bulunduğu tespit edilen 29 küresel perakendeciden birçoğu, giysilerinin binada bulunan fabrikalarda üretildiğini bilmiyordu ya da bilmediğini iddia ediyordu. Aradan geçen on yılın ardından ne öğrendik? Böyle bir felaketin tekrarlanmasını önlemek için bu trajedi ile ilgili olan ya da bu trajediden etkilenen aktörlerin- ev sahibi ve ev sahibi hükümetler, markaların sahibi olan uluslararası şirketler ve tedarikçileri, işçi hakları savunucuları ve tüketiciler - ne yapması gerekiyor?

Tansh / Alamy Stock Photo

Bu bilgi notu, alınan tedbirlerin etkinliği, reformların yayılımı ve erişimi, müdahalelerin güçlü yönleri ve sınırları ve tedbirlerin ne ölçüde tekrarlanabileceği veya tekrarlanması gerektiğine ilişkin bir analiz de dahil olmak üzere, yaşanan trajediden çıkarılan dersleri özetlemektedir.

RANA PLAZA: BENZERİ OLMAYAN BİR TRAJEDİ

Endüstriyel felaketler Bangladeş'e özgü değildir, ancak Rana Plaza trajedisi dört nedenden ötürü benzersiz bir durumdur:

1. Trajedinin kaybedilen ve kesintiye uğrayan hayatlar açısından büyüklüğü;
2. Bangladeş'in küresel hazır giyim tedarik zincirinde oynadığı önemli rol;
3. Hazır giyim sektörünün Bangladeş'teki diğer sektörlere kıyasla daha fazla uluslararası denetimle karşı karşıya olması nedeniyle kısmen daha güvenli olmasına rağmen böylesine büyük bir trajedinin meydana gelmesi; ve
4. Doğrudan üreticileri, sendikaları ve diğerlerini kapsayan Rana Plaza felaketini ele almak için teknokratik yaklaşımların geliştirilmesi ve bunlara güvenilmesi, bu yaklaşımların diğer yapısal kaygılarla ilgilenmeden başka bağlamlarda da tekrarlanması.

ÇÖKEN BİNANIN ARDINDAKİ İHMALLER

Rana Plaza'nın çöküşü, yıkılan binanın ötesine geçen birçok önemli ihmalleri işaret etmektedir:

- Küresel tedarik zincirlerinin karmaşık yapısı şeffaf değildir; hangi fabrikaların hangi markalara tedarik sağladığı ve alt yüklenicilerin isimleri rekabetçi nedenlerle genellikle gizli tutulmaktadır. Bu şeffaf olmama durumu, hesap verebilirlikten yoksun bir kültüre katkıda bulunmaktadır.
- Maliyetleri düşürmeyi ve üretimi artırmayı vurgulayan tam zamanında üretim uygulamaları, işçilerin üretim kotalarını karşılamaları gerektiği ya da ücret kesintileriyle karşılaşabilecekleri koşullar yaratmakta ve teslim tarihlerine uyma talebi, tedarikçileri potansiyel olarak felaket olabilecek küçük güvenlik ihlallerini görmezden gelmeye zorlamaktadır.
- İşçilerin birikim yapmasına imkân vermeyen ve sosyal güvenlik ağının bulunmadığı Dakka gibi pahalı bir şehirde asgari ücret yasalarını karşılayabilecek ancak yaşam ücretinin önemli ölçüde altında kalan ücretler.
- Büyük markaların sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmedikleri ve maliyetin 'en zayıf halka' olan zorunlu izne çıkarılan veya işten çıkarılan işçiler tarafından karşılandığı birçok fabrikayı (bazıları kalıcı olarak) kapanmaya zorlayan pandeminin olumsuz ekonomik etkisi.[4]

ULUSLARARASI MÜDAHALENİN EKSİKLİKLERİ

Kuzey Amerikalı ve Avrupalı üreticiler bir araya gelerek, kendi hükümetleri, uluslararası sendikalar ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile istişarelerde bulunduktan ve bu kuruluşların desteğini aldıktan sonra iş güvenliği konusunu ele almak üzere iki farklı girişim oluşturdular. The Accord (*Uzlaşma*) ve The Alliance (*Birlik*) olarak bilinen bu iki mekanizma temelde birbirinden farklıydı. Avrupalı ve diğer firmalar *Uzlaşma'yı*, Amerikalı firmalar ise *Birlik'i* tercih etti. Bu girişimler, ülkenin kayıtlı fabrikalarının bir kısmında yangın, elektrik ve yapısal iyileştirmelere odaklanarak işçi güvenliği önlemlerinin eksikliğini gidermek için teknokratik yaklaşımlara odaklandı.[5] Bunlar gerekliydi, ancak uzun süredir devam eden endişeleri gidermek için yeterli değildi. Bu yıldönümü, fabrika koşullarının iyileşmesine rağmen yapısal değişikliklerin gerçekleşmemesi ve işçilerin savunmasızlığının devam etmesi nedeniyle sürecin etkilerinden ders çıkarılması açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

Ancak, New York Üniversitesi Stern İş Dünyası ve İnsan Hakları Merkezi'nin 2020 yılı raporunda da belirtildiği üzere, bu düzenlemeler Bangladeş'in tüm hazır giyim ihracat sektörünü kapsamamaktadır.

İhracat pazarı için üretim yapan 7 binden fazla hazır giyim fabrikası bulunmaktadır. Ancak *Uzlaşma* ve *Birlik* girişimlerine katılan şirketler fabrikaların yalnızca yüzde 27'sini kapsayarak doğrudan tedarikçilerin bir alt kümesine hitap etmiştir. Neredeyse üç milyon işçi bu girişimlerin kapsamına hiç girmemiştir.[6]
Sendikalar ve ILO da dahil olmak üzere markalar ve tedarikçiler arasındaki *Uzlaşma*, felaketin tekrarlanmasını önlemede etkili olmuştur, ancak yine de sadece ve sadece fabrika denetimlerine odaklanması nedeniyle sınırlıdır. Bu yaklaşım hala öncelikle denetimlere dayanıyor, yani sadece ölçülebilenleri ölçüyor ve bu da özenli bir şekilde yapılmıyor. Süreç birçok yönden **bir işaret kutusu egzersizine** dönüşmektedir. Buna ek olarak, Bangladeşli tedarikçiler yapılması gereken iyileştirmeler için ödeme yapmak zorundadır, bu da yetersiz kaynaklara sahip ve daha küçük tedarikçileri dezavantajlı duruma düşürmektedir.

Birlik'in sınırlı teknokratik yaklaşımı, küresel perakendecilere, artık tesislerin kendileri de yapısal olarak sağlam olduğu için "her zamanki gibi iş yapmaya" devam edebilecekleri konusunda güvence vermeye hizmet etmiştir. Ancak, çalışanların zihinsel ve fiziksel sağlığında genel düşüşe yol açan ve birçok durumda onları güvencesiz ve herhangi bir sosyal korumadan yoksun bırakan kaynak bulma stratejisiyle doğrudan bağlantılı olan başka önemli endişeler de vardır. İyileştirmelerin odak noktası üretimin yapıldığı yer, yani fabrika sahasıdır, ancak bu durum ticaret uygulamalarını ve yerel fabrikaları daha kısa sürelerde ve daha düşük maliyetlerle daha fazla miktarda ürün üretmeye zorlayan "tam zamanında" iş modelinin kendisini iyileştirmek için çok az şey yapmaktadır. Anner'in tanımladığı gibi, maliyetleri düşürmeye vurgu yapan tam zamanında üretimin bu "üçlü sıkıştırma" durumu daha da kötüleştirmiştir.[7] 'Hızlı moda'nın yaygınlığı, yani hızlı bir şekilde üretilen ve küresel pazarlara gönderilen ve genellikle iki veya dört kullanımdan sonra atılan ucuz giysiler sadece ücretleri düşürmekle kalmaz, aynı zamanda iklim krizine de katkıda bulunur.

Elbette, araştırmacılar[8] belirli alanlarda (daha iyi sağlık ve güvenlik koşulları, göreceli iş güvenliği ve iyileştirilmiş sosyal faydalar) ve hak süreçlerinde (özellikle işçi katılım komitelerinde temsil) iyileşmeler olduğunu kaydetmiştir. Ancak sektörün uluslararası standartlara ulaşması ya da bu standartları yakalaması için daha yapılacak çok iş var.

Bangladeş hazır giyim sektörü, sektörde istihdam edilen yaklaşık dört milyon işçinin yaklaşık yüzde 80'ini[9] oluşturan kadınların güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak bu kazanımlara rağmen, sektördeki çeşitli aktörler arasındaki güç dinamikleri ve işin zor doğası nedeniyle, kadın hazır giyim işçileri cinsel istismar ve mağduriyet, toplumsal cinsiyete dayalı endüstriyel disiplin uygulamaları (fiziksel şiddet, sözlü taciz, zorlama ve tehditler dahil), ciddi sağlık problemleri, örgütlenme ve toplu pazarlık özgürlüğünün önündeki engeller, düşük ücretler, uzun çalışma saatleri ve ihlalleri bildirdikleri için misilleme ile karşı karşıya kalmaya devam etmektedir.

IHRB ve University of California Berkeley[10] tarafından hazırlanan ortak bir rapor, eşi benzeri görülmemiş Covid-19 salgını sırasında zaten zor olan koşulların daha da güvencesiz hale geldiğini ortaya koymuştur. Uluslararası markalara tedarik sağlayan bazı Bangladeş fabrikaları iflas etmiştir. Bangladeşli işçiler karantina ayı boyunca yüzde 35'lik bir ücret kesintisine maruz kalmıştır. Milyonlarca hazır giyim işçisi işsiz kalmış, ücretsiz izne çıkarılmış ve birikimleri tükenmiştir (örneğin, rapor kadın işçilerin yüzde 65'inin birikim yapmadığını ya da birikimlerini yiyecek almak için kullandığını söylediğini ortaya koyuyor). Tüm bunlar sırtlarını yaslayacakları bir güvenlik ağı olmadan gerçekleşmiştir.

Bangladeş'te çok daha fazla sayıda işçiyi ve diğer savunmasız nüfusu etkileyen daha geniş çaplı bir kriz söz konusudur. Aslında hazır giyim sektörü, karşı karşıya olduğu uluslararası denetim nedeniyle Bangladeş'in en iyi işleyen sektörlerinden biridir. Diğer kilit sektörler ise daha da kötü koşullarda faaliyet göstermektedir.

- **Balıkçılık:** Bangladeş'in GSYH'sinin yaklaşık yüzde 3,57'si balıkçılıktan gelmektedir ve bu da Bangladeş'in tarımsal GSYH'sinin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır.[11] Bangladeşli sivil toplum gruplarına[12] ve medyaya göre,[13] balıkçılık sektöründe çocuk işçi kullanımı yaygındır. Sektörde düzenli çalışma saatleri ya da tatiller yoktur ve molalar seyrektir. (Bir trol teknesi sefere çıktığında, işçiler bazen 15-20 gün boyunca hiç ara vermeden çalışmaktadır). Karides endüstrisinde işçilerin uygun sözleşmeleri olmadığı gibi çalışma saatleri de belirlenmemiştir ve kadınlar eşit işe eşit ücret almamaktadır. Bangladeşli STK Manusher Jonno, sektördeki çalışma koşullarını iyileştirmek için diğer STK'lar ve Danimarka İnsan Hakları Enstitüsü ile çalışmaktadır.[14]

- **Tuğla yapımı:** Bangladeş'te 7 bin tuğla ocağında bir milyondan fazla insan çalışmakta, yılda 23 milyar tuğla[15]üretmekte ve sektör Bangladeş'in GSYİH'sinin yüzde birini oluşturmaktadır.[16] Sektörün çevre standartları son derece zayıftır ve kirletici maddeler yayan ince bacalar işçilerin ve yakınlarda yaşayan toplulukların sağlığını etkilemiş, hatta erken ölümlere yol açmıştır.[17] Dakka'daki partikül kirliliğinin yaklaşık yüzde 60'ını bu ocaklar üretmektedir. Kil tuğladan beton bazlı tuğlaya geçiş alternatifi çevre dostu bir seçenek olarak sunulsa da uzmanlar bunun karbon emisyonlarını artıracağı konusunda uyarıyor.[18] Bürokratik direnç nedeniyle bu planların başarıya ulaşması da pek mümkün görünmüyor. [19]

- **Gemi sökümü:** Bangladeş[20] dünyanın önde gelen gemi söküm merkezidir[21] (diğer ikisi[22] Hindistan ve Pakistan'dır) ve her üç ülkede de güvenlik standartları yetersizdir. Yaklaşık 2,4 milyar ABD dolarlık cirosu Bangladeş'in GSYH'sinin yaklaşık yüzde yarısını temsil etmektedir. Son yıllarda yaklaşık 400 işçi çalışma sahalarında hayatını kaybetmiştir.[23] Uzmanlar işveren ihmalini, denetim zayıflığını, güvenlik önlemlerinin eksikliğini, yetersiz eğitimi ve koruyucu ekipman eksikliğini suçlamaktadır.

- **Taşımacılık**: Yol güvenliği[24] Bangladeş'teki bir diğer önemli sorundur ve kötü yollar, kamyon sürücülerinin uzun saatler boyunca araç kullanması[25] ve olumsuz hava koşulları Bangladeş'te araç kullanmayı tehlikeli hale getirmektedir.[26]kullanması ve olumsuz hava koşulları Bangladeş'te araç kullanmayı tehlikeli hale getirmektedir. Taşımacılık sektörünün katkısı GSYH'nin yüzde 0,005'i gibi nispeten küçük bir oranda olsa da, kaybedilen hayatlar açısından kümülatif etkisi yüksektir[27] ve işçi ölümleri nedeniyle artan kamu öfkesi nedeniyle siyasi önemi büyüktür. Dünya Bankası[28] koşulları iyileştirmek için yardım sağlamaktadır [29] ancak ölümler hala yüksektir.[30]

- **Tabakhaneler**: 2014 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Bangladeş'teki deri tabakhanelerinde yaklaşık 1.750 tabakhane 500 bin işçi istihdam etmektedir.[31] Bangladeş dünya deri ihracat pazarının yüzde üçünü oluşturmaktadır ve Bangladeş'in yıllık üretiminin yüzde 60'ı ihraç edilmektedir.[32] Deri, Bangladeş'in ihracatının yüzde dördünü oluşturmakta ve ülkenin GSYİH'sinin yaklaşık yüzde 2,5'ini temsil etmektedir.[33] Bangladeş deri ihracatının 2030 yılına kadar 10 milyar ABD dolara yükselmesini beklemektedir. Ancak sektörle ilgili endişeler devam ediyor.[34] Bu konuda faaliyet gösteren sivil toplum gruplarına göre işçi hakları sıklıkla ihlal edilmekte[35] ve işçiler üzerinde önemli sağlık etkileri bulunmaktadır.[36]

Bu tür sorunların sadece Bangladeş'e özgü olmadığını, diğer ülkelerin de krizlerle karşı karşıya kaldığını belirtmek gerekmektedir. Son raporlara göre, Hindistan hükümeti 2021'de sona eren beş yıl içinde yaklaşık 6.500 Hintli işçinin limanlarda, madenlerde ve fabrikalarda meydana gelen yangın kazalarında öldüğünü kabul etmiştir.[37] Uluslararası sendikalar da bu konudaki eksikliklere dikkat çekmiştir.[38] 2012 yılında Pakistan'da meydana gelen bir fabrika yangınında yaklaşık 300 işçi hayatını kaybetmiştir.[39] Yangından birkaç hafta önce güvenlik denetimleri bu fabrikanın güvenli olduğunu onaylayarak bu tür denetimlerin yetersizliğini ortaya koymuştur. Fabrikanın ana alıcısı bir Alman şirketiydi ve Alman sendikaları, Alman politikacılar ve sivil toplum gruplarından oluşan bir koalisyon[40] tazminat için bir kampanya başlattı.[41] Alman politikacıların katılımı dikkat çekiciydi ve şirket acil tazminat olarak 1 milyon dolar ödemeyi kabul etti ve daha uzun vadeli tazminat görüşmeleri yaptı. [42] İşçi hakları örgütleri bunu gelecekte benzer müzakereler için potansiyel bir örnek olarak görüyor. Bu tür sorunlar Çin gibi daha gelişmiş ekonomileri de etkilemektedir.[43] Pakistan'ın artık *Uzlaşı* benzeri bir çerçevesi vardır.[44]

İŞÇİ HAKLARINA BÜTÜNCÜL BİR YAKLAŞIM İÇİN ÖRNEK OLAY

Fabrikaların güvenliği çok önemli bir konudur. Ancak ücretler ve endüstri uygulamalarını ele alan ve anlamlı ve etkili çözümlere (Almanya örneğinin gösterdiği gibi) yol açan uzlaşmaları müzakere etmek için bir dizi prosedüre dayanan daha bütünsel, kapsamlı bir yaklaşım diğer önemli bileşenlerdir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının 8. Hedefi, tam ve üretken istihdam ve insana yakışır iş ile sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik büyümenin teşvik edilmesi çağrısında bulunmaktadır. Gerçekten de insana yakışır iş, hükümetler ve uluslararası kuruluşlar tarafından pandemi sonrası ekonomik sistemin yeniden tasarlanmasında ve oluşturulmasında vurgulanan küresel bir önceliktir. Ancak tedarik zinciri modeli öncelikle maliyetler ve verimlilik tarafından yönlendirilmektedir. Maliyetleri düşürme baskısı, insana yakışır iş kriterlerini karşılamayan çalışma koşullarına yol açmaktadır. ILO insana yakışır işi "kadınlar ve erkekler için özgürlük, eşitlik, güvenlik ve insan onuru koşullarında üretken çalışma" olarak tanımlamaktadır. Bu tanım adil bir gelir, güvenceli istihdam, güvenli koşullar, eşit fırsat ve muamele, işçiler ve aileleri için sosyal koruma, kişisel gelişim ve sosyal entegrasyonun teşviki, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü içermektedir.[45] Şirketler, insana yakışır işe engel olan koşullardaki eksiklikleri gidermek için politikalarını oluşturduklarında, 2030 Gündemi'nde ifade edilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına (SKA'lar) ulaşılmasına katkıda bulunmuş olurlar.

Rana Plaza faciasından on yıl sonra, Bangladeş hazır giyim işçileri için asgari ücreti 2013'te aylık 68 dolardan[46] 2018'de aylık 75 dolara çıkarmış olsa da, işçiler aylık 215 dolar asgari ücret talep etmektedir.[47] Bangladeş, fabrika denetimlerini artırmak, iş müfettişliğini güçlendirmek, itfaiye hizmetlerini iyileştirmek, iş sağlığı ve güvenliğini artırmak, ILO ve Uluslararası Finans Kurumu ile "Daha İyi İş" programı uygulamak, Rana Plaza mağdurları için tazminat oluşturmak, bir iş kazası sigortası programı oluşturmak ve işçi haklarını geliştirmek gibi işçi güvenliğini ele alan başka adımlar da atmıştır.[48] Sendikalar da dahil olmak üzere işçi hakları gruplarının adil bir yaşam ücreti olduğuna inandıkları ücret ile geçerli asgari ücret arasındaki uçurumun hala büyük olduğunu göstermektedir. Bangladeş, büyük bir ihracat geliri sağlaması ve çoğu kadın milyonlarca kişiyi istihdam etmesi nedeniyle sektörü ekonomik kalkınması için kritik bir öneme sahip olarak görmektedir.

GELECEĞE DOĞRU

Suistimal, öfke ve denetimler- tedarik zincirlerinin üç aşamasını tanımlamanın yollarından birisidir bu. Sanayileşmiş dünyada üretim pahalı hale geldikçe, fabrikalar denizaşırı ülkelere kaydı. Küresel tedarik zincirlerinin ilk aşaması, gevşek denetimler ve yüksek kaza ve hastalık oranlarına sahip atölyelerden oluşan ilk sanayi devriminin başına bela olan Dickensvari kâbusun bir tekrarıydı. Bu koşullar, aktivizm de dahil olmak üzere küresel öfke aşamasına yol açtı. Bunu takiben, üçüncü aşamada markalar gözetim ve denetimleri zorunlu kıldı. Ne var ki bu denetimler sınırlı başarı gösterdi. Yapılan eleştiriler denetimlerin etkisizliğini göstermektedir.[49]

İnsan Hakları İzleme Örgütüne göre bu tür denetimler 'araçlara takılıp kalmakta' ve hedeflerini ıskalamaktadır. Ayrıca denetimlerin bağımsızlığı da sağlanamamaktadır. Bazı durumlarda, Çin'de olduğu gibi, bağımsız denetimler yapılamamaktadır ve hükümetin, denetimlerin uluslararası standartlarla uyumlu olmayan çalışma uygulamalarını ortaya çıkaracağı endişesiyle fabrikalara erişimi reddetmesi nedeniyle firmalar denetimleri durdurmuştur.[50] Ayrıca, çeşitli markaların kafa karıştırıcı ve çelişkili talepleri birçok tedarikçiyi hayal kırıklığına uğratmıştır.

Rana Plaza'dan on yıl sonra sorulması gereken soru şudur: Küresel tedarik zinciri modellerini ve günümüzde görmeye devam ettiğimiz birçok kötü çalışma koşulunun sürdürülmesinde işletmelerin oynadığı rolleri yeniden düşünerek sektörlerin güç dinamiklerini nasıl yeniden şekillendirebiliriz? Ve bunu yapacak mekanizmalar nelerdir?

Mohammad Ponir Hossain
REUTERS / Alamy Stock Photo

Son 10 yıla damgasını vuran gelişmeler:

- **İnsan hakları durum tespitinde ilerleme:** Temel olarak Avrupa Birliği[51] ve diğer bazı ülkelerde zorunlu insan hakları durum tespiti mevzuatının önemli ölçüde yürürlüğe girmesi ile şirketlerin küresel tedarik zincirlerindeki insan hakları riskleri ve etkileri hakkında kapsamlı bir anlayışa sahip olmaları ve bunları önlemeye yönelik planlar yapmaları gerekecektir. Bu düzenleyici, normatif ve yasal hamleler henüz erken olsa da bunlar doğru yönde atılmış adımlardır ve şirketlerin tedarik zincirlerinin nasıl yapılandırıldığını ve uluslararası standartlara uyumu sağlamak için hangi adımları attıklarını daha şeffaf bir şekilde göstermeleri gerekecektir.

- **Bağlayıcı sözleşmelere olan güvenin artması:** Bu yaklaşımlar, çalışanları günlük olarak etkileyen önemli konuları ele almaktadır. Yakın tarihli bir örnek, Cinsiyete Dayalı Şiddet ve Tacizi Sona Erdirmek için Dindigul Anlaşması'dır. Bu anlaşma, fabrikalar ve kadın işçiler, sendikaları, Güney Hindistan merkezli bir giyim ve tekstil üreticisi ve üç küresel hazır giyim markası arasında, kadın hazır giyim işçilerine yönelik yaygın cinsel taciz ve cinsel saldırı sorununu ele alan tarihi bir anlaşmadır.[52]

- **Sözleşmelerdeki güç dengesinin değişmesi: Covid:** Covid-19 pandemisi, mevcut sözleşmelerin küresel perakendeciler lehine nasıl büyük ölçüde çarpık olma eğiliminde olduğunu ve risklerin tedarikçiye aktarıldığını göstermiştir. Bu sözleşmeler, tedarik zincirindeki tüm insan hakları ihlallerinden yalnızca tedarikçinin sorumlu olduğu ve dolayısıyla bunları yalnızca hafifletebileceği veya yönetebileceği fikrinin yerleşmesine hizmet etmektedir. 2021 yılında, Amerikan Barolar Birliği İş Hukuku Bölümü himayesinde oluşturulan bir çalışma grubu, şirketlerin ve tedarikçilerin sözleşmelerini tedarik zincirlerindeki insan haklarını daha iyi koruyacak şekilde yeniden tasarlamalarına yardımcı olmak için bir dizi model sözleşme maddesi yayınladı. Bunlar, BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri ve OECD Durum Tespiti Rehberinde yer alan ilkeleri uluslararası tedarik sözleşmelerine entegre etmeye çalışan ilk model sözleşme maddeleridir. Sözleşmeler, her iki tarafın da kendi insan hakları taahhütlerini ve standartlarını yansıtacak şekilde yenilenebilir ve bunların korunmasına yönelik net bir süreç sağlayabilir.

- **Tedarik modelinin değişmesi:** Covid-19 pandemisinden sonra, bazı küresel perakendeciler geleneksel veya dolaylı tedarik modellerinden uzaklaşmaya başladı. Bunlar, gelecekteki işlere ve uzun vadeli ilişkilere çok az bağlılık göstererek maliyetleri ve sipariş hacimlerini en üst düzeye çıkarmaya dayalı birkaç tedarikçiyle kısa vadeli çalışmayla karakterize edilen hazır giyim sektöründe yaygındı. Daha sürdürülebilir ve güvenilir tedarik zincirleri oluşturmak amacıyla, ortaklık veya doğrudan ilişki modellerinin her iki taraf için de daha iyi fırsatlar yaratabileceğinin ve işçi haklarının daha iyi korunmasına katkıda bulunabileceğinin giderek daha fazla farkına varılmaktadır. Yeniden konumlandırma (yani üretimin Avrupa ve ABD'ye geri taşınması) artık gerçekçi bir seçenek olmadığından bu çok önemlidir. Sanayileşmiş dünyada bu becerilere sahip (ve sektörün sunabileceği ücretlerle çalışmaya istekli) işçi nesli azalmaktadır ve hazır giyim sektörü yaklaşık kırk yıl önce sanayileşmiş dünyanın kıyılarını terk etmiştir. Sektörün sanayileşmiş dünyada yeniden inşası gerçekçi değildir. Bangladeş, Vietnam ve diğer ülkeler teknolojik zincirde 'merdiveni çıktıklarında' ve ücretler yükseldiğinde bu endüstriler gelişmekte olan dünyada kalacak ve hatta başka yerlere taşınabilecektir. Bangladeş'in karşı karşıya kaldığı sorunlar, düzeltici adımlar atılmadığı sürece başka ülkelerde başka şekillerde devam edecektir.

İlerleyen dönemde, aşağıdaki konulara daha fazla odaklanılmalıdır:

- **Daha etkin kolektif eylem:** Rana Plaza felaketi, daha fazla işletmenin küresel tedarik zincirlerindeki rol ve sorumluluklarını yeniden tasarlamasına yol açmalıdır. Bu da iş sağlığı ve güvenliği, adil ücret, güvenlik ve sağlık hakkının yanı sıra örgütlenme özgürlüğü hakkının korunması da dâhil olmak üzere insan haklarına saygı gösterilmesini sağlamak için sektörler arası ortak eylem stratejilerine daha fazla katılım gerektirecektir. Rana Plaza sadece fabrika güvenliği ile ilgili bir mesele değildir; küresel ekonominin doğası ve sektörün talepleri de dahil olmak üzere birçok faktör felakete katkıda bulunmuştur. Bunların da değişmesi gerekmektedir. Sektörün güç denklemi büyük markalar lehine çarpıktır ve yasa koyucular yerleşik tekel gücünün kullanımını gözden geçirmeli ve tekelcilik karşıtı yasaların etkin bir şekilde uygulanması yoluyla bunu sınırlandırmalıdır. Tedarikçilere önemli yükler getiren veya uluslararası güvenlik ve işçi hakları standartlarına uyma taahhütlerini zayıflatan

sözleşmeler yeniden düzenlenmelidir. Pandemi sırasında bazı ileri görüşlü şirketler mücbir sebep maddesine başvurmamış ve tedarikçileriyle teslimat programlarını yeniden müzakere etmişlerdir. Bu tür uygulamalar rol model haline getirilmelidir.

- **Devlet aktörlerinin hesap verebilirliğinin artırılması:** Bangladeş gibi ev sahibi hükümetler mevcut yasaları ve standartları uygulamalı, resmi sözleşmeleri olmayan işçileri korumalı, sendika kurmalarını sağlamalı, şikâyet mekanizmaları oluşturmalı ve bir güvenlik ağı sağlamalıdır. Reaksiyon gösterilmesi gereklidir, ancak küresel markaları, işçilerin ve toplulukların insan haklarına saygı gösterilmesini zorlaştıracak şekilde tedarikçileri sıkıştırmamaları için teşvik edecek proaktif tedbirler de almalıdırlar. Tüm devletler, uluslararası standartların karşılanması, sözleşmelerin rutin olarak iptal edilmemesi ve halihazırda satın alınmış olan hammaddelerin ve üstlenilmiş olan işlerin ücretlerinin ödenmesi için küresel markaların fabrikalarını denetlemelerini zorunlu kılmalıdır. İşçilerinin refahından doğrudan sorumlu olan yerel tedarikçiler, güvenli çalışma koşullarını sağlamak için gerekli altyapıyı sağlamalı ve yerel yasaların gerektirdiği ücret ve diğer hakların ödenmesine bağlı kalmalıdır.[53]

- **Hazır giyim sektörünün ötesine geçen reformlar:** Bangladeş'te ve başka yerlerde hazır giyim sektörü görünürdür ve küresel mercek altındadır, ancak tartışıldığı üzere diğer sektörlerde de süregelen sorunlar vardır. Bangladeş'te 'insana yakışır iş'in ulaşılması zor bir hedef olarak kalmaması için tuğla yapımı, gemi sökümü, tabakhaneler, balıkçılık ve karayolu taşımacılığı gibi çok sayıda sektörün insan hakları performansını iyileştirmek için ortak çabalara ihtiyaç vardır.

- **Tüm insan haklarına öncelik verilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi:** Güvenli ve sağlam fabrikalar çalışanların refahı için kritik öneme sahiptir. Ancak örgütlenme özgürlüğünden korkmama ve tacize uğramama hakkına, adil yaşam ücretine ve sosyal güvenliğe kadar onurlu bir yaşam için gerekli olan geniş haklar yelpazesini ele almak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Tedarik zincirindeki en zayıf halkanın güçlendirilmesini ve haklarına saygı gösterilmesini sağlamak- örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık haklarını koruyarak- hükümetlerin, markaların, tedarikçilerin ve sivil toplumun ortak sorumluluğudur.

Joerg Boethling / Alamy Stock

NOTLAR

1 IHRB bu trajediyle ilgili çok sayıda açıklama, makale ve podcast yayınlamıştır. Bunlar arasında 2013 yılında: https://www.ihrb.org/focus-areas/migrant-workers/commentary-an-other-factory-tragedy, https://www.ihrb.org/other/governments-role/commentary-bangladesh-society-of-fabric, (2014) https://www.ihrb.org/other/remedy/the-rana-plaza-tragedy-in-bangladesh-one-year-on, https://www.ihrb.org/news/statement-b-team-12-months-rana-plaza, https://www.ihrb.org/focus-areas/migrant-workers/commentary-rana-plaza-rebuild-ing-more-than-factory, (2015) https://www.ihrb.org/focus-areas/migrant-workers/commentary-social-impact-bonds-factories-bangladesh, https://www.ihrb.org/other/bangladesh/mind-the-gap-as-companies-and-governments-dither-over-compensating-rana-pla,(2021) https://www.ihrb.org/uploads/reports/IHRB__Chowdhury_Center__How_the_Pandemic_is_Affecting_Bangladesh_Garment_Workers__Apr_2021.pdf.

Our academic papers include (2015) https://www.cambridge.org/core/journals/business-and-human-rights-journal/article/beyond-rana-plaza-next-steps-for-the-global-garment-industry-and-bangladeshimanufacturers/B362D6DB2E0A46EFAB81361E7F4201C1 and a chapter in the book (2021) https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9781003139140/covid-19-human-rights-mortenkjaerum-martha-davis-amanda-lyons.

Konuyla ilgili podcast yayınlarımıza buradan ulaşabilirsiniz:

Sara Hossain https://voices.ihrb.org/episodes/podcast-sara-hossain,

Nazma Akter https://voices.ihrb.org/episodes/podcast-nazma-atker,

Sadaf Siddiqi https://voices.ihrb.org/episodes/podcast-sadaf-siddiqi,

Sanchita Saxena https://voices.ihrb.org/episodes/podcast-sanchita-saxena,

Rizwana Hasan https://voices.ihrb.org/episodes/podcast-syeda-rizwana-hasan?_ga=2.131826191.1267614049.1680869331-492019175.1675447459&_gl=1*y69twj*_ga*NDkyMDE5MTc1LjE2NzU0NDc0NTk.*_ga_CSPNK4BXVZ*MTY4MDg2OTMzMC4xNC4xLjE2ODA4N-zAwNDEuNTkuMC4w.

Burada yararlı bir özet bulabilirsiniz: https://www.ihrb.org/news/beyond-rana-plaza-reflections-over-the-last-five-years.

2 https://features.hrw.org/features/HRW_2015_reports/Bangladesh_Garment_Factories/chapter-5.html (Accessed March 9, 2023)

3 https://www.reuters.com/article/us-bangladesh-garments-accident/rana-plazas-forgotten-victims-battle-poverty-as-money-dries-up-idUSKBN1HI03W (Accessed March 9, 2023)

4 https://www.ihrb.org/uploads/reports/IHRB__Chowdhury_Center_-_How_the_Pandemic_is_Affecting_Bangladesh_Garment_Workers_-_Apr_2021.pdf

5 Uzlaşma'nın son 10 yılda kaydettiği ilerleme için https://bangladeshaccord.org/updates/2021/04/07/safety-remediation-progress adresine bakınız

6 Baumann-Pauly, D., Saxena, S. B. (2020): Off the Radar – Subcontracting in Bangladesh's RMG Industry, in Saxena, S. B. (Ed.): Labor, Global Supply Chains, and the Garment Industry in South Asia – Bangladesh after Rana Plaza. Routledge 2020: 45-61.

7 Anner, M. (2018). Binding Power: The Sourcing Squeeze, Workers' Rights, and Building Safety in Bangladesh Since Rana Plaza. Research Report. Penn State: Center for Global Workers' Rights (CGWR).

8 Kabeer, N; Haq, L. and Sulaiman, M. Multi–stakeholder initiatives in Bangladesh after Rana Plaza: global norms and workers' perspectives, (LSE Working Paper 193, 2019) http://www.lse.ac.uk/international-development/Assets/Documents/PDFs/Working-Papers/WP193.pdf

9 https://www.worldbank.org/en/news/feature/2017/02/07/in-bangladesh-empowering-and-employing-women-in-the-garments-sector

10 The Weakest Link (op. cit., IHRB)

11 https://dailyindustry.news/bd-achieves-remarkable-success-in-fish-production/#:~:text=The%20GDP%20growth%20in%20fisheries,percent%20of%20the%20agricultural%20GDP

12 http://www.manusherjonno.org/wp-content/uploads/2021/05/SWIA-Report-Final.pdf

13 https://www.thedailystar.net/round-tables/news/ensuring-the-rights-small-scale-fishers-the-sustainable-fisheries-sector-bangladesh-3206161

14 DIHR'in "Sürdürülebilir Okyanuslar - Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğinde insan hakları temelli bir yaklaşımın izlenmesi" başlıklı projesine bakınız." https://www.humanrights.dk/promoting-human-rights-fisheries-aquaculture

15 https://pulitzercenter.org/stories/bangladeshs-air-pollution-problem-grows-brick-brick

16 https://documents1.worldbank.org/curated/en/870271468006631092/pdf/693660BRI0P10800in0Bangladesh0final.pdf

17 https://www.thethirdpole.net/en/pollution/could-bangladeshs-eco-bricks-do-more-harm-than-good/

18 https://www.thethirdpole.net/en/pollution/could-bangladeshs-eco-bricks-do-more-harm-than-good/

19 https://www.newagebd.net/article/194640/bangladeshs-plan-to-phase-out-clay-bricks-falls-flat

20 https://www.fidh.org/en/region/asia/bangladesh/14395-bangladesh-shipbreaking-still-dirty-and-dangerous-with-at-least-20-deaths

21 https://www.tbsnews.net/economy/industry/bangladesh-top-global-ship-recycling-again-541874

22 https://www.klp.no/om-klp/samfunnsansvar/artikler/kampen-for-jernslavene-pa-d-dsstrendene/Shipbreaking%20report%20mai%202016.pdf

23 https://www.shipbreakingbd.info/Worker%20Rights%20Violation.html#:~:text=In%20the%20majority%20of%20the,security%20or%20a%20living%20wage.&text=Over%20the%20last%20twenty%20years,according%20to%20the%20Bangladeshi%20media.

24 https://archive.thedailystar.net/forum/2012/July/road.htm

25 https://www.researchgate.net/publication/346083787_ACCIDENT_HAZARDS_ON_NATIONAL_HIGHWAYS_IN_BANGLADESH

26 https://www.roadsafetyfacility.org/country/bangladesh

27 https://www.tbsnews.net/economy/industry/bangladesh-top-global-ship-recycling-again-541874

28 https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/03/28/world-bank-helps-bangladesh-improve-road-safety

29 https://ewsdata.rightsindevelopment.org/files/documents/19/WB-P173019.pdf

30 https://www.theindependentbd.com/arcprint/details/157331/2018-07-11

31 https://kardan.edu.af/data/public/files/KJEMS-%205.1-2022-4%20(1)02042022073136.pdf

32 https://bida.gov.bd/leather

33 https://businessinspection.com.bd/industry-wise-gdp-contribution-in-bd/

34 https://www.theguardian.com/world/2013/jul/07/bangladesh-tanneries-human-rights-violations

35https://www.somo.nl/european-companies-silent-about-their-links-to-labour-rights-issues-in-bangladesh-tanneries/#:~:text=This%20research%20confirmed%20that%20labour,due%20to%20exposure%20to%20chemicals

36 https://www.hrw.org/report/2012/10/08/toxic-tanneries/health-repercussions-bangladeshs-hazaribagh-leather

37 https://www.bbc.com/news/world-asia-india-62631699 and https://www.livemint.com/news/india/at-least-6-500-employees-died-on-duty-at-factories-mines-11616095209657.html

38 https://www.industriall-union.org/two-factory-fires-in-india-in-less-than-a-week

39 https://wsr-network.org/what-is-wsr/csr-and-msis/msi-case-study-ali-enterprises-pakistan/

40 https://cleanclothes.org/campaigns/past/ali-enterprises

41 https://voices.ihrb.org/episodes/podcast-karamat-ali

42 https://cleanclothes.org/file-repository/safety-ali-enterprises-accountability-for-the-ali-enterprises-factory-fire#:~:text=The%20only%20major%20buyer%20of,Institute%20of%20Labour%20Education%20%26%20Research

43 https://www.nytimes.com/2022/11/22/world/asia/henan-china-factory-fire.html

44 https://internationalaccord.org/countries/pakistan/

45 https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/sustainable-growth-and-jobs/employment-and-decent-work_en

46 https://www.nytimes.com/2013/11/05/world/asia/bangladesh-takes-step-toward-raising-38-a-month-minimum-wage.html

47 https://www.industriall-union.org/bangladeshi-unions-demand-increased-minimum-wage-for-garment-workers

48 https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_240343/lang--en/index.htm

49 https://www.hrw.org/report/2022/11/15/obsessed-audit-tools-missing-goal/why-social-audits-cant-fix-labor-rights-abuses

50 https://www.wsj.com/articles/auditors-say-they-no-longer-will-inspect-labor-conditions-at-xinjiang-factories-11600697706

51 https://duediligence.design/six-strategic-priorities-to-prepare-for-the-new-regulatory-landscape/

52 https://laborrights.org/releases/landmark-dindigul-agreement-eliminate-gender-based-violence-and-harassment-eastman-exports

53 IHRB/Berkeley (op. cit)

IHRB

Institute for Human Rights and Business

Telif Hakkı: ©Tüm hakları saklıdır. IHRB, gerekli kaynak gösteriminin yapılması koşuluyla, yayınlarından yapılan alıntıların serbestçe çoğaltılmasına izin vermektedir. Yayınlarımızın çoğaltılması veya çevirisi için izin talepleri comms@ihrb.org adresine gönderilmelidir.